

A KIS RHÉDEI GRÓF RHÉDEY CSALÁD LEVÉLTÁRA A M. NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: **Komáromy András.**

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában elhelyezett családi levéltárak száma a múlt év július havában ismét szaporodott egygyel, midőn gróf Rhédey Gábor, a kis rhédei gr. Rhédey család nagybecsű oklevél gyűjteményét örök letétemény gyanánt felajánlotta.

Midőn e sorokat írjuk, a levéltári szakszerű rendezése már befejeztetett, s a tudományos célból kutatók közhasználatára van bocsátva. Áttekintése igen könnyen eszközölhető s e fáradságot valóban meg is érdemli. A figyelmes vizsgálódó előtt a régmúlt idők nagy alakjaival népesülnek be a letűnt századok, kikelnek omlatag sirjaikból a korszakot alkotó férfiak s az elavult, megsárgult lapokon, melyek igen gyakran nemzeti dicsőségünknek majd felkelő, majd legnyugvó napját jelölik, beszámolnak munkás életükkel s tanúságot tesznek egy kihalt nemzedék küzdelmeiről, törekvéseiről, a köz- és magánélet néha nyugodt, gyakran viharos napjaiban.

Egy adománylevél, melylyel az alattvalói hűséget s hasznos államszolgálatokat jutalmazá a fejedelmi bőkezűség, egy követ utasítás, egy végrendelet, tanukihallgatás vagy missilis levél s darab papírra oda vetett ingósági lajstrom vagy naplótöredék, magában véve mily egyszerű s kevés jelentőséggel bíró dolog, és mégis e csekélységek összesége képezi a történelmet. Ezek úgyszólván az elemek, melyekre az egykor pezsgőélet fölbomlott s melyeket mesteri kézzel ismét egybe lehet állítani, hogy ősz szefüggő szerves egésznek képezvén, hű képét adják a kornak

az uralkodó eszméknek és jellemrajzát az eszméket képviselő egyéneknek.

Ha bizonyos korról általános és helyes ítéletet akarunk mondani, hogy tökéletesen megérthessük annak szellemét, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a közélet terén nyilvánuló nagy horderejű tények mellett, a családi a magán élet legcsekélyebb mozzanatát sem. A fürkésző az oknyomozó elme, egy az első tekintetre jelentéktelennek látszó körülményből, gyakran fontosabb következtetéseket vonhat le, mint az egymásra halmozott tényekből s az események láncolataiból. A történetírás napjainkban már nem csupán az időktanujául szolgál, feladata teljesen megvilágosítani a nemzetek belső életét s konstatálni azon tényeket, melyek az emberiség fejlődésének szakadatlan folyamán, az illető nemzet kebelében koronként észlelhetők.

Ezen cél elérését a családi levéltárak tüzetes tanulmányozása nagyban elősegíti. Számtalan oly aprólékos adatokat tartalmaznak ezek rejtekeikben, melyek a kort s a világnézetet minden egyébhnél jobban jellemzik, s melyek kevés értékkel bírhatnak ugyan azok előtt, kik a dynasták törekvéseit, a hadviselések, békekötések és politikai cselszövények rajzát tekintik a történetírás főfeladatának, de bizonyára kellőleg méltányolatnak azok által, a kik nemzetünk erkölcsi s értelmi előhaladásának történetét, az előbbinél nem csekélyebb fontosságúnak tartják.

A most jelzett szempontból tekintve a gr. Rhédey család levéltára valóban becsesnek nevezhető, s épen ezért, azon fogatkozását, mely a középkor s a mohácsi vészig terjedő időszaknak képviselőjében nyilvánul, szívesen megbocsátjuk, ama tagadhatatlanul sokkal nagyobb előnyökért, melyeket a XVI—XVII. század jellemző emlékeinek tanulmányozása nyújt. — A levéltár azonban másnemű igényeket is kielégíthet, s minthogy országosan szereplő egyének története, röviden a nemzet története: bizonyára fényes eredménynyel fogja használni ez oklevél gyűjteményt az is, ki Erdélynek XVII. századbeli történelmét alkotó egyénnel akar közelebről megismerkedni. Mert a Rhédey család e korszakban érte el virágzásának tetőpontját, s e köztörténelmet alkotó majd minden nevezetes esemény — szoros kapcsolatban áll az ő nevükkel.

Mielőtt azonban tovább mennék, a következő kimutatással a levéltár állapotáról kívánok általános képet nyújtani.

A gróf Rhédey család levéltára tartalmaz:

I. Anjou és vegyes korszakbeli oklevelet.	23 db.
II. A mohácsi vésztől a XVI. század végeig	222 »
III. A XVII. századból (oklevelek, missilisek)	955 »
» » évnélküli vegyes irományokat.	200 »
IV. A XVIII. » (oklevelek, vegyes irományok)	1200 »
A » » missilis levelek	1000 »

Összesen . 3600 db.

oklevél, levél és vegyes iratot, s 8 levéltári csomagot, mely a XIX. század első tizedeiből származó irományokat is magában foglalván, az összes irományok számát megközelítőleg 5000 darabra egészíti ki. Vannak ezenkívül gazdasági naplók, számadáskönyvek stb. leginkább a múlt század végső tizedeiből, melyeknek száma 25—30-ra tehető.

A magyar történelmi társulat 1868 évi kolozsvári kirándulása alkalmával, a gr. Rhédey levéltárt is tüzetesen átvizsgálta s a bizottság jelentése (olvasható a Századok 1868 évf.) úgy emlékezik róla, mint a mely 6 darab árpádkorin kívül, Anjou és vegyes korszakbeli okleveleket nagyszámban tartalmaz. Sajnálatos módon azonban constatálnunk, hogy a múzeumi könyvtár birtokába nemcsak hogy az árpádkori oklevelek nem jutottak, de az Anjoukor s a XIV. század általában csupán egy 1371 kelt s kevés beccsel bíró oklevél által van képviselve.

Az árpádkori oklevelek a »Hazai Okmánytár« VI., VII. kötetében nyilvánosság elé kerültek, de az Anjou és vegyes korszakbeliek a tudomány nem csekély kárára, még sokáig vagy talán örökre is lappangani fognak. Ezek nélkül pedig a levéltár nem teljes, s e hiányt már csak azért is fájlatnunk kell, mivel — mint a nagyszámban fennmaradt Elenchusok bizonyítják, a család történeteire vonatkozó legérdekesebb adatokat foglalták magukban.¹⁾

¹⁾ Magán közlés folytán úgy értesültem, hogy az említett oklevelek gr. Eszterházy János birtokába mentek volna által, valóban üdvös dolog lenne, lépéseket tenni arra nézve, hogy a nemes gróf azokat a M. Nemz. Múzeum könyvtárában letéteményezze.

Lássuk ez oklevelek rövid kivonatait:

1371. A kolozsmonostori konvent előtt Nádas György a nagyvárad apát famulusa, ¹⁾ Kolozsvármegyében Nádas helységben fekvő rész jószágát rokonainak birtokába bocsátja. Hártján, zárlatán pecsét töredékkal.
1414. A kolozsmonostori konvent jelenti Nádas László erdélyi alvajdának, hogy Nádas Domokosné Dorottya asszonyt, Nádas helység harmadrészebe beigtatta. Papiron pecsét töredékkal.
1414. Ugyanazon konvent jelentése ugyanazon alvajdának arról, hogy Domokost a Nádas Lőrincz fiát, az általa Nádas helységben vásárolt részjószágokba beigtatta. Hártján, pecsét hiányzik.
1434. A jászói konvent előtt Bey János fia Tamás, a Gömör-megyei Soór helység birtoklásától, Soori Lászlót eltiltja. Papiron, pecsét nélkül.
1466. Buda. Palóczy László országbíró szenterzsébeti János és Rédei Dózsa Miklós s ennek János Miklós és Sándor fiai között fenforgó hatalmaskodási ügyben, az utóbbiak részére igazoló esküt ítél. Papiron, zárlatán pecsét romjaival.
1467. Buda. Ország Mihály nádor missilis levele Rédei János Hevesvármegye alispánjához.
1467. Buda. Mátyás király rendelete Ország Mihály nádor és Korothnai János itélő mesterhez, hogy a Hevesvármegye részére tartandó gyűlésen Rédei Jánosnak, Paszthoy András, László és János ellen indított ügyét, haladéktalanul vizsgálják meg. Papiron ép pecséttel.
1468. Buda. Ország Mihály nádor bizonyítja, hogy Bátori Miklós fia Albert, Rédei Jánossal perlekedvén a kitűzött határidőre meg nem jelent. Papiron, pecsét hiányzik.
1471. Kolozsvár. Mátyás király bizonyítja, hogy Szentkirályi Semyén Margit, szentmártoni Jánosi György özvegye, a Tordavármegyében fekvő Pynár nevű jószágát, Rédei János erdélyi alvajdának birtokába visszabocsátja. Papiron, ép pecséttel.

¹⁾ Famulus alatt itt íródeák vagy notarius értendő.

1472. Báthori István országbíró a Rédei János és Báthori Albert között fenforgó ügyben, a nógrádvármegyei Pyspeki helységre vonatkozó okiratok kiadása iránt, az utóbbi részére 50 nemes emberrel együtt leteendő igazoló esküt ítél. Papíron, zárlatán három pecsét nyomával.
1484. Buda. Mátyás király néhai szentannai Tóth István fiainak, a Krasznavármegyében fekvő alferedő és felferedő helységekre új adományt ad. Pergamenen, rongált pecséttel.
1471. Torda. Mátyás király nyílt parancsa a váczai káptalanhoz, hogy a Nógrádvármegyében fekvő Konczhydai birtokrész beigtatásáról szóló okmányt, Rédei János erdélyi alvajdának haladéktalanul kezéhez bocsássa.
1517. Kolozsvár. Szapolyai János erdélyi vajda előtt, több birtokosok a nádasí tóban való halászásra nézve egymással szerződésre lépnek. Papíron, ép pecséttel.
1518. Verpelét. Bellyéni Albert personalis és Heves vármegye alispánja s bírótársa előtt Nagy Rédei Mátyás és Mikótelky Tamás ügyvédet vallanak. Papíron, alul öt pecséttel.
1525. Üzbég. Antal dersi plebanus és a királyi tábla esküdtje bizonyítja, hogy Vargyasi Dani Péter, szentpáli halastóbeli részét Kornis Miklósnak 10 frtért zálogba adta. Papíron, gyűrű pecséttel.

Az itt elősorolt regestákból első tekintetre észrevehető, hogy az oklevelekben nagyobb historiai érdekekkel bíró tényeket hasztalanul keresnénk, Mátyásnak az egy adománylevelét kivéve, a többiek csaknem kivétel nélkül a magánjog körébe tartoznak s részint adásvevést, részint pörös birtokviszonyokat tárgyznak. Erdélyi jószágokat érintő oklevelek, jóval később, házassulás folytán jutottak a család birtokába, melynek történeteire vonatkozólag semmi felvilágosítást nem nyújthatnak. Még azt sem lehet határozottan eldönteni, hogy Rédei János, a ki 1468-ban Hevesvármegye alispánja, nem ugyan egy személy-e azon Rédei János erdélyi alvajdával, a kiről tudjuk, hogy a családnak nagyrédei ágából származott? Azon hatalmaskodási pör, melyet Rédei Dózsa Miklós és fiai ellen, szenterzsébeti János indított, a család leszármazására nézve nyújt némi útbaigazítást, különben pedig a mohácsi vészig nincs egyetlen oly oklevél, mely

akár politikai vagy culturtörténelmi szempontból, akár egyéb a kort s az uralkodó viszonyokat kiválóan jellemző adatainál fogva nagybecsűnek volna nevezhető.

Másként áll azonban a dolog a következő időszakban. Mert bár a Rédey névvel már a XIII. században találkozunk s bár a család, mely legnagyobb valószínűséggel legalább is hat ágon virágzott, vegyes házbeli királyaink idejében némileg országos szerepet is játszott s az Aba nemzetség is, melyből eredetét vette, a legelőkelőbbek egyike vala a hazában: mindamellett csak a XVI. században kezdett valóban kiemelkedni a köznemesség sorából s e század végső tizedeinek harci eseményekkel terhes napjai készítették elő a talajt, a melyen a Rhédeyek saját érdemeiknél fogva magasra emelkedtek.

A mohácsi vész után tehát az oklevelek is mindinkább érdekesebbekké válnak s minthogy a család történeteinek színhelye a következő század első éveiben Erdély lett, főleg ennek belviszonyaira nézve bir a levéltár valódi fontossággal. A XVII. század első felében Rhédey János egyik legelőkelőbb székely főnemes ház leányát Kornis Margitot vevén nőül, keze után nemcsak nagy kiterjedésű jószágok, de fényes összeköttetésekhez is jutott s az ezekről fenmaradt oklevelek a gyűjteménynek igen becses részét képezik.

Nem lehet czélom, hogy a levéltár minden egyes darabját megösmertessem, hisz ez szükségtelen is volna, de úgy vélem nem egészen haszon nélküli munkát végzek akkor, midőn e regestákat közzé teszem s ezáltal az érdeklődők figyelmét felkeltöm a gyűjtemény iránt. Bizonyára akadnak olyanok, kik czéljaikhoz képest hasznos dolgot találnak benne.

1534. A váradi káptalan jelenti Szapolyai János királynak, hogy Tóth Gáspárt és Mihályt, Petenyefalva, Alsó- és Felső-Serén birtokába beigtatta.
1553. Sopron. maj. 6. I. Ferdinánd király a Csanádmegyében fekvő Abony helységet, Muthnoki Péternek és Brigiddának adományozza.
1553. H. Szentpál. Demyén György és bíró társai bizonyítják, hogy Szászfilpesi Porkoláb Péter egy jobbágyot örök joggal Kornis Miklósnak adományozott.

1556. N.-Szombat. Sept. 16. Szondy Pál rozsoni püspök és esztergomi vicarius előtt Muthnoky Brigidda Rédei Péterné és Sulyok Anna Muthnoky Mihály özvegye most Balassa Jánosné ingó és ingatlanok felett perlekednek.
1554. Széplak. Péter-Pál után. Horváth Petrichevich Miklós, Kornis Mihálynak visszabocsátja nála zálogban lévő jószágát.
1554. Macskási Gáspár végrendelete.
Mindkettő magyar nyelven iratott, s mint ilyen a levéltár legrégibb oklevele.
1554. Bécs. decz. 8. Ferdinánd átírja és megerősíti Barcsay Borbála, Kornis Mihályné végrendeletét, melyben Erdőszentgyörgyöt, Filetelket, Egrestőt, s minden ingóságait férjének hagyományozza.
1559. Az egri káptalan jelenti Ferdinánd királynak, hogy misei Rédei Pétert és Pál fiát, Megyer Pestmegyei és György Szolnok vármegyei részjóságokba beigtatta.
1560. Bakochy Katalin a Pozsonyban tartózkodó budai clarissák apátnője Gémes Ferenczet és Bellyeni Albertet Czepléd város gondviselőjévé nevezi.
1560. Bécs. máj. 18. Ferdinánd király parancsa Veráncsics Antal egri püspökhöz, hogy nevezett apácáknak Czepléd körül fekvő birtokait, Gémes Ferencz vagy Bellyeni Albert megbizottak kezeihez bocsássa.
1560. Bécs. máj. 30. Ferdinánd ismét erősen parancsolja Veráncsics egri püspöknek, hogy az általa elfoglalt és birtokolt Czeplédet haladéktalanul bocsássa vissza az apácáknak.
1560. Pozsony. Báthori András országbíró meghagyja az egri káptalannak, hogy Rédei Péter és Muthnoki Brigidda maradékait Abonyváros birtokába beigtassa.
1563. Báthory András judex curiae nyílt rendelete Kerecsényi László főispánhoz, továbbá a gyulai vár kapitányához s a szolgabírókhoz, hogy Rédei Péter maradékainak Abony, Szentmiklós és Bételek nevű birtokait minden háborgatók ellen védelmezzék.
1566. Az egri káptalan előtt. Bodoni Deli György és Czompör Katalin maradékai nyugtatják Rédei Ágathát Czompör

György özvegyét arról, hogy az elhunytanak hagyatékát kezükhöz vették.

1567. jul. 4. Gy. Fejérvár. János Zsigmond, Kornis Farkas és Mihály hiveinek Szentpéter és Szentpál (Udvarhelyszék) helységekben birtokot adományoz.
1567. oct. 29. Kornyáti Békes Gáspár, Harinnay Farkas, Katalin leányát eljegyezvén magának, Kornis Mihályt lakodalomra hívja.
1568. Méra, pünkösöd előtt hétfőn. Macskásy Erzsébet minden ingó és ingatlan vagyonát, »arany és ezüst morháját«, férjének Polyáki Mihálynak vallja. Magyar nyelven.
1570. Bessenyei György (kinek felesége volt Rédey Ágota) végrendelezik. Magyarul.
1570. mart. 29. Gy. Fejérvár. János Zsigmond, Lázár Imre és Ferencz hiveinek Andrásfalva nevű sz.-udvarhelyi helységet adományozza.
1571. Eger. Heves vármegye alispánja és birótársai jelentik Miksa királynak, hogy Rédei Pálnak a Rechky családbeliek ellen a leányrész kiadása iránt indított perében, a tanu kihallgatást teljesítették. A tanuk vallomása magyarul.
1575. mart. 29. Gy. Fejérvár. Báthory István erdélyi vajda szentpáli Kornis Farkasnak Marosfálván (Udvarhely) birtokot adományoz.
1575. ápril 7. Ungnád Kristóf az egri vár főkapitánya Rédei Pál szolgája részére utlevelet ad. Magyarul.
1578. januar 11. »in arce Ugvar« Báthory Kristóf erdélyi vajda Kornis Farkasnak és Mihálynak adományozza néhai Lázár Ferencznek Marosszékben birt jószágait.
1578. mart. 24. Gy. Fejérvár. Kristóf vajda Bordos és Uyfalut Kornis Mihálynak adományozza.
1579. máj. 13. Ugyanaz Kornis Mihályt és Farkast a szentgyörgyi uradalomba beigtatni rendeli.
1579. A váradi káptalan őrei Kérchy Zsófia előbb Rhédei Mihály özvegye most Apagyi Lászlóné kérésére bizonyítják, hogy nevezettnek Rhédei Zsuzsánna nevű leányát váradi házánál egészségben találták.
1582. Pozsony 24 febr. Radetius István egri püspök és királyi helytartó Rechky György hevesi alispánnak és Rédei Pál-

- nak hű szolgálataikért a Csanádmegyében fekvő Székegyház nevű birtokot adományozza.
1580. Szentgyörgy. Kornis Mihály, Vargyasi Dániel Péter és Daczó István mint közbírák ítéletet hoznak a Nyujtódi örökösök között.
1580. Kornis Farkas és társai mint közbírák békességét hoznak létre Balassy Ferencz s az udvarhelyszéki lófő s drabant székelyek között. Mindkettő magyarul.
1583. febr. 7. Báthory István lengyel király Lipochi János nevű hívét s az ő tekintetésért György testvérét magyar nemes-ségre emeli.
1583. Tanukihallgatási jegyzőkönyv az Udvarhelyszékben fekvő Beőzeöd-Ujfalu határai iránt. A tanuk vallomása magyarul.
1588. Eperjes. Fejérkövy István nyitrai püspök s királyi helytartó bizonyítja, hogy Rhédei Ágota Bessenyei György özvegye a gömörvármegyei iványi és czomporházai jószágait Dormán Margit unokájának Thernyei Kristófnénak adományozta.
1589. Az egri káptalan jelentése Fejérkövy István nyitrai püspökhöz, Rhédei Pál által a Rechky családbeliek ellen indított örökösödési perben.
1590. Felső Redinecz. Istvánffi Miklós alnádor bizonyítja, hogy Zokoli Péter maga és testvérei nevében kinyilatkoztatta, miszerint mindazon jószágokat, melyeket Báthory István országbíró 4050 frtéért Zokoli Györgynek elzálogosított, a zálogösszeg letétele után Báthorinak vagy jogutódjainak tartozik visszabocsátani.
1591. nov. 20. Losonczy Bánffi Boldizsár tordai főispán bizonyítja, hogy Kornis Farkas és Lázár András bizonyos szántóföldek birtoklására nézve kiegyeztek. Magyarul.
1593. Besztercze jan. 1. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem előszámlálván szarvaskendi Sibrik Gáspár udvari lovas kapitányának hadi érdemeit, a Gyulay Pál defektusán a fuscusra szállott Siklód helységet neki adományozza.
1593. Magyar Disznájó. jan. 2. Kápolnai Bornemisza Boldizsár hittel fogadja, hogy mihálczfalvi összes jószágát s a kuthfalvi portiót Kendi Sándornak adja, ha ez neki fejeváltásá-

got eszközöl azon vétkeért, hogy mint mondja »bolondságomban feleségemet megsértettem.«

A jó ur csakugyan kegyelmet nyert, mert nevével még gyakran találkozunk, de neje Patóchy Zsófia az ő »bolondsága« következtében meghalt.

1595. Szárhegy aug. 14. Lázár András végrendelete. Mindkettő magyarul.

1598. Mart. 7. Báthori Zsigmond mindazon jószágokat visszaadományozza Kápolnai Bornemisza Boldizsár fejmegyei főispánnak, melyektől a Békessy-lázadás alkalmával megfosztatott.

1598. Zentmihály. Rédey Pál egyrészről, másrészről Gergelylakai János s felesége Ternyei Anna a Rhédei Ágota hagyatékán kiegyeznek. Magyarul.

1597. Mart. 14. Losonczy Bánffy Gábor tordai főispán, Mikó Miklós és Kelemen Bálint csiki alkirálybíró, mint választott bírák ítéletet hoznak Lázár András maradékai és özvegye között.

1597. Mart. Disznájó. 19. Petri Menyhért és Ács Benedek választott bírák Bontó János nevű jobbágy részére kezes levelet állítanak ki. Mindkettő magyarul.

Évszámnélküliek. A székely nemzet több rendbeli egyetemleges folyamodása II. János (Zsigmond) választott királyhoz, régi szabadságaik megtartása iránt. — Maradtak fenn ezenkívül számos per töredékek, melyek csak újabb bizonyítékai annak, hogy Erdélyben a törvénykezés nyelve általánosan magyar volt.

Miként a regestákból is kivehettük, a Rhédey család ez időszakban még ős fészkeben Hevesvármegyében tartózkodott, bár annak legtöbb valószínűséggel csupán két férfi tagja volt már életben. Ezek egyike Ferencz Fülel vár kapitánya volt 1599-ben, de erőszakoskodásaiért keményen megbüntetni rendelték s talán ennek következtében jött Erdélybe, s 1603-ban Székely Mózes mellett küzdött. Midőn Bocskay fölépett, csakhamar egyik fővezére lett annak s ez időtől kezdve folytonosan az erdélyi fejedelmek oldala mellett találjuk őt. Nemsokára elhalt testvér bátyjának gyermekeit is behozta magával s a Rhédey

családot meghonosította Erdélyben. A XVII. században tehát a levéltár is specialis családi jelleget nyer — a mennyiben legnagyobb számmal közvetlenül a Rhédeyeket érintő oklevelek fordulnak elő. De mint már fentebb előadtam, legfontosabbak már csak azért is XVII. század emlékei, mert a Rhédeyek ekkor emelkedtek országtörténelmi jelentőségre. A regesták közlésénél azonban kiváló tekintettel voltam a magyar nyelvű okiratokra, s így a historiai érdekű dolgok mellett, nem mellőzhettem el azokat sem, melyek bár csekélyebb fontosságúak, de nyelv s némileg cultur történelmi szempontból valóban becsesek.

XVII. század.

1600. január 28. Segesvár. Bethlen Gábor és István testvérek bevallják, hogy atyjokról iktári Bethlen Farkasról maradt »ingó, bingó marhákat« szentpáli Kornis Ferencztől kezükhöz vették. Magyarul.
1600. nov. 12. Meggyes. Az erdélyi országrendek Kápolnai Bornemisza Boldizsár cs. kir. tanácsosnak, Küküllő vármegyében birtokot adományoznak. Az oklevél Chaky István neve s pecsétje alatt kelt.
1602. jul. 18. Gáspár János és Bereczky Máté által eszközölt tanu kihallgatás Kornis Jánosnak bizonyos jószágáért. Magyarul.
1604. Sutha Anna Rédei Pál özvegye az egri káptalan által meginteti Ternyei Annát Gyulai Istvánnét, hogy az osztály szerint őt illető török foglyot s a Dormán jószágra tartozó okleveleket vegye kezébe.
1605. febr. 4. Gácsi kastély. Rhédey Ferencz Boeskey Istvánnak magyarországbeli generalisa s mezei főkapitánya, Péchy Györgynek hű szolgálataiért Tamás helységben (Nógrád) jószágot adományoz. Magyarul.
1606. febr. 2. Zentmártoni Miklósi Márton, Bencze János és társai mint fogott bírák előtt szentpáli Kornis Ferencz és Zentmártoni Mihály kovács csere szerződésre lépnek. Magyarul.
1606. Udvarhelyszék. Törvényszéki tárgyalás Lakatos alias Was

János felperesnek Kornis Ferencz alperes ellen indított pörében s Udvarhelyszék törvényes biráinak ítélete. Az egész magyarul.

1607. febr. 5. Csokfalva. Kofay Gáspár és András hadnagy előtt Marosszékből Havadtőn lakó Balog Márton minden jószágával együtt örök szolgaságra veti magát Kornis Ferencznek, mivel ez halált érdemlő vétkéért a királybirótól fejváltást eszközölt számára.

A jobbágyszerzésnek ez érdekes módjával gyakran találkozunk Erdélyben. Szabad székelyek kötötték így le magokat firul fira örök jobbágyul hatalmas uraknak, kiknek módjában állott megszabadítani őket azon büntetéstől vagy gyalázattól, mely reájuk vétkes cselekedetek vagy erkölcsi botlásokért várakozott. Egy Marosszékből lakozó Pál György nevű székely »feleségének gonosz paráznságának nyilván való tudásaért és vele való lakásaért« a törvény által pellengére ítéltetett, a mit hogy elkerüljön, Kornis Ferencznek örök szolgaságra vetette magát, mert ez a királybiráknál kegyelmet eszközölt számára. Kornis Ferencz úgy látszik rendszeresen üzte a gondviselés szerepét az ily szerencsétlenekkel szemben, s e foglalkozás nem volt épen háládatlan reá nézve. De neki sem sikerült mindig kegyelmet szerezni, mert hisz gyilkosokat is vett pártfogásába, a kiket aztán az ő nagy befolyása sem menthetett meg az igazságos büntetéstől.

Az ezekről fenmaradt oklevelek nagyon érdekesek, s e gyűjteményben 10—15 db található belőlük. Természetesen mindannyi magyar nyelven s választott vagy ügynevezett fogott birák által kiállítva. E választott biróság a XVI. és XVII. században nagy szerepet játszott hazánkban, de különösen Erdélyben, hol gyakran főnemes családok sarjai is általuk intéztették el pörös ügyeiket. A mai esküdtszékeknek emez embriója, igen hasznosnak és czélszerűnek bizonyult be s valószínűleg költséges sem igen volt, s a fogott birák lakoma és poharazás közben »szerezték« az egyezséget.

1607. jul. 23. Somlai gr. Báthory Gábor Szabolcs és Kraszna vármegyék főispánja, ezerháromszáz forintot kölcsönözvén Cso-

maközy Istvántól, Berencze faluban (Szathmár) lévő rész jószágát zálogba adja. Magyarul.

1607. maj. 7. Gy. Fejérvár. Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem, Rhédey Ferenczet az adományozott szentjóni uradalomba beigtatni rendeli. A beigtatásnak ellent mondtak Varkuch György és neje Nyári Borbála.

Hogy Rhédey Ferencz mily fontos egyéniség volt már ekkor s a fejedelmek mily nagy sulyt fektettek arra, hogy maguknak lekötöztessék, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Rákóczy Zsigmond a Bocskay István defectusán urat vesztett sz. jóni roppant uradalmat adományozta neki, holott arra Varkuch igényei nagyon is törvényesek voltak. Ez tudtunkkal az első adomány, mellyel Rhédey Ferencz érdemeit jutalmazták. Az egymást érő fejedelmek változások azonban — reá nézve is megtermették áldást hozó gyümölcseiket, mint alább látni fogjuk.

1608. január 9. Gy.-Fejérvár. Bornemisza Boldizsár, egy násfa szabású köves arany csattot, melyet Haller Istvánnak zálogba vetett bizonyos időre, kezéhez veszi.
1608. maj. 7. Gyulafejérvár. Báthory Gábor fejedelem Rédey Ferencz nagyvárad kapitány és biharmegyei főispánnak Paly Ujlak nevű helységet adományozza.
1608. decz. 14. Bécs. II. Mátyás király Rhédey Ferenczet arany sarkantyus vitézzé (eques auratus) nevezi.
1608. Gyulafejérvár. Báthory Gábor Berencze községet 2000 frt inscribálja Csomaközy Péternek.
1609. apr. 9. (in arce Varad.) Szerdahelyi Imreffy János tanácsur és Rhédey Ferencz fogadják Varkuch Györgynek, a ki Rhédey Ferencz sz. jóni iktatásának contradicált, hogy törekedni fognak a fejedelemnél, miszerint legelső alkalommal más jószággal kárpótoltassék.
1610. jul. 3. Nagy Sáros. Szilvási Péter végrendelete.
1611. Kornis Ferencz udvarhelyszéki főkirálybíró levele feleségéhez Bornemisza Judithhoz. Mindhárom magyar.
1612. jan. 1. Várad. Báthory Gábor Száldobágy helységet Biharvármegyében Kölcei Kende Ferencznek, komornyikjának adományozza.
1612. jul. 1. Bethlenfalvi Thurzó György nádor Rhédey István,

Pál, László, Péter és Jánosnak az ők, de különösen atyjoknak hadi érdemeiért a Békésvármegyében fekvő Öcsöd helységet »nova donatio« czímen adományozza.

1613. febr. 13. Gyalakut. Nagybobbik Balassy Ferencz Udvarhelyszéknek főkapitánya s társai mint választott bírák előtt Bethlen Farkas és Kornis Ferencz atyafiságos egyezségre lépnek. Magyarul.
1614. január. Szeben. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Kornis Ferencz udvarhelyszéki királybíró és Thelegdi Mártont Segesvárra küldvén, meghagyja minden rendeknek, hogy »elegendő gazdálkodással és minden segítséggel legyenek« hozzájuk. Magyar.
1615. január 16. Kereki vár. Somlai Báthori Anna asszony, Rhédey Ferencz bihari főispán és váradi kapitánynak Thóti nevű egész faluját adományozza, hogy »a z mostani gyámoltalan állapotában és szükségében védője és pártfogója legyen.« Magyar.

Valóban nagy szüksége is lehetett Báthori Annának ez időben oly hatalmas védőre, mint a minő Rhédey Ferencz volt. E nő, ki a Báthoryak fejedelmi nemzetségéből származott, férje Bánfi Dénes halála után, oly erkölcstelen gonosz életre adta magát s Kereki várában Horváth István nevű kedvesével oly közmegebotránkozást keltő módon élt, hogy Bethlen kénytelen volt számos főurak sürgetésére törvényes vizsgálatot indítani ellene. Általános hiedelem volt az országban, hogy bűbajos asszony s a vele érintkezésben lévő embereket megrontja. 1618 aug. 11-én egy Rhédey Ferenczhez intézett levélben így ír felőle a fejedelem: »Bánfinéval semmi véget nem érven, innét haza indult, ki mivel ily embertelenséggel viseli magát hozzám, én is ezután különben akarok gondot reá viselni. Mivel pedig mind a rossz életet s mind az büvölést igen érti. Horváth Istvánt váradi katonákkal kapassam meg és küldje be nekem fogva, talán attól értegethetnénk valamit fajtalansága felől. Büvölése felől pedig kegyelmed is bizonyos emberi által tudakozzék igen szorgalmasan: mert magamon

felöllem költött gyaláztatot nem akarom viselni. Mikor Debreczenből visszajöttünk és Kerekiben háltunk, az tanács urak közül némelyek azt beszéllettek felőlem, hogy én mezeitelen tánczoltam vele; ne idvezitse pedig az uristen lelkemet, ha soha fejedelemségemnek idején tánczoltam vele.«¹⁾

Báthori Anna már 1618-ban Jósikáné volt, de minthogy botrányos életével fel nem hagyott s férjét megvetette, Jósika jogával élven — úgy látszik Rhédey Ferencz minden törekedése ellenére — a fejedelem beleegyezésével, fogságra vettette, Kereki nevű várának elfoglalásával pedig maga Rhédey bizatott meg. Sok viszontagság után végre a legnagyobb nyomorúságra jutott s 1636-ban, mint Eszterházy Miklós nádor írja, csaknem koldus módra bolyongá az országot. De a nagynevű nádor könyörült rajta s hátralévő napjait elviselhetővé tette.

1616. febr. 14. Fogaras. Bethlen Gábor fejedelem Rhédey Pál fő kincstartójának hű szolgálataiért a Biharmegyében fekvő szent péterszeg nevű helységet adományozza.

1616. ápr. 13. Péchi Simon kanczellár levele anyósához Kornis Farkasnéhoz.

1617. mart. 19. Borsiai Péter és Komáromi András által Moldovai Gergely részére kiállított kezeslevél- Magyarul.

1617. mart. 18. Gy. Fejérvár. Bethlen Gábor elősorolván Rhédey Ferencznek érdemeit, a sakai várat várost és uradalmat 20 ezer forintban inscribálja. (Ez uradalom 18 helységből állott.)

Tudvalévő dolog, hogy Rhédey Ferencz a fejedelemnek sógora volt, mindkettő Károlyi leányt birt nőül s Bethlen már csak ez okból sem mutatta magát szűk kezűnek, ha Rhédey valódi érdemeinek jutalmazásáról volt szó.

1618. mart. 12. Székelyudvarhely Főkapitány és királybíró ítélet levele Kornis Ferencznek bizonyos pörében. Magyarul.

1618. A váradi káptalan előtt Szerdahelyi Imrefi Mihály és neje Albisi Zolyomi Erzsébet örvendi jószágukat 8600 frtig elzálogosítják Rhédey Ferencznek.

¹⁾ Bethlen G. politikai levelei 102. l. CII.

1680. ugyancsak Réw, Réwelő és Bánlaka nevű helységeket 6200 frtig.

1620. január. Az udvarhelyi vár állapotának leírása.

1620. mart. 1. Kassa. Bethlen Gábor Körtvélyréw, Toplicza és Solymos pataka nevű helységeket Perényi Gábor ugocsavármegyei főispánnak adományozza.

E kövárvidéken fekvő jószágokat azonban Perényi még ugyanazon évben eladta 650 frtot Rhédey Pálnak.

1620. jun. 28. Radnót. Péchy Simonné Kornis Judith levele Kornis Ferenczhez.

1621. mart. 25. Nagyszombat. Rhédey Ferencz végrendelete. Magyarul.

Igen érdekes okirat. Rhédey Ferencz Bethlennel magyarországon táborozott midőn halálat közeledni érezvén Nagyszombatban végrendelkezett. Általános örökösévé Ferkő fiát és feleséget Károli Katát tette, míg t. i. az ő nevét meg nem változtatja ¹⁾ »noha látja isten arról nem gondolkodom« — ugymond a jó úr. Intézkedik temetéséről, meghagyja, hogy a szentjóni templomban »egy bóthajtásos sirt csináltassanak« s abba tegyék őt elhalt gyermekei mellé; a praedikatoroknak 100 frtot, a deákoknak 25 frt, a koldusoknak — kik temetésénél jelen lesznek 10 frtot rendel, de meghagyja, hogy tort ne üljenek felette. A 7-dik pont alatt így szól: »a z k o p o r s ó m a t f e k e t e B á r s o n u i a l b e v o n n i a k s z e n t J ó b o n, é s k é t e ö r e g h l o v a m a t f e k e t e g i á s z b a n ö l t ö z t e s s e n e k, a z e g y i k e n f e k e t e b á r s o n i l é g y e n s a z m á s i k o n f e k e t e B a k á c z i n. E g y ö r e g h f e k e t e B a k á c z i n z á s z l ó t h c s i n á l j a n a k. K o p o r s ó k e ö v e t s z é p e n c s i n á l t a s s a n a k C o l o s w a r t h.«

Nem feledkezik meg rokonairól sem, azon esetre, ha fia magtalanul találna elhalni (a minthogy ugy is történt) minden javait a Rhédeyekre hagyja, s ezenkívül rendelí, hogy Rhédey Jánosnak és Péternek az zilahi ménesből minden esztendőben

¹⁾ Károlyi Kata rövid idő múlva férjhez ment Bethlen Istvánhoz a fejedelem testvéréhez.

egy-egy »gyermek lovat« adjanak. Legérdekesebb a végrendelet 17-ik pontja, mit egész terjedelmében ide igtatok;

17. Az nagy zombati praedicator Patkó Tamás uram, az ky igen feő praedicator Ember, ezen betegh ággyamban mellettem lévén arra igérté magát, hogy az én hidegh testemet Zent Jóbig halákéséri, és ugyanott Esztendeigh megh fogh maradni körülletted, édes atyám fia, nem árt semmit ha együtt lesznek János urral, bizonyos szállástrendelj neki vagy az várban, vagy az falubanszereti. Ha az ujschola házatszeretné, eőregh keritéssel által kellene rekeszteni az réghischola ház mellett. János uramnak megh kell édes atyám fia mondani, hogy egymásra ne Irigýkedjenek, hiszen Tamás uramnak az várból járjon fizetése. Azon az feőldön is kapni fognak ezen az emberen, mert igen tudóse ember. Megmondgyád Édes atyám fia eő kegyelmének hogygya korta el látogasson Ferkeőhöz, mikor az scholába megyen, mert tudgya eő kglmemei képen kell az félegiermecskékettanítani.

Végezetre inti feleséget, hogy maga is gyakorta beszélgeszen a praedicatorokkal, s hogy minden ügyében egyedül »magyarországnak választott királyához« forduljon.

Rhédey Ferencz — mint hadvezér a maga korának kétségtelenül egyik legnagyobb alakja volt. Magasztalásokkal halmozza őt el Bethlen, a ki pedig maga is értett a hadviselés mesterségéhez, és a történelem fényes lapjain találkozunk nevével. Mint embert, mint buzgó protestánt e végrendelet kiválóan jellemzi, s az utódok tiszteletét biztosítja részére.

1626. máj. 30. Alb. Jul. Bethlen Gábor a gyermek Rhédey Ferencznek Komádi és Petlend helységekben birtokot adományoz.

1627. A váradi káptalan előtt Zólyomi Erzsébet Mogyila Gábor havasalföldi vajda neje — Károlyi Katának és maradékai-

- nak a Biharmegyében fekvő sz. Imreh és Magyar Lugos nevű helységeket 200 aranyért és 300 tallérért zálogba adja.
1629. Fogaras jan. 16. Bethlen Gábor az erdőszentgyörgyi és Homorod szentpáli uradalmat. Kornis Ferencz örököseinek Rhédey Jánosnak és Kornis Borbálának adományozza.
1629. mart. 21. Fogaras. Bethlen Gábor Görbed falut s a József-házi és Berenczi részjóságokat (Szathmármegye.) 18 ezer forintig Károlyi Katának és két ágon lévő maradékainak inscribálja.
1629. maj. 5. Bécs. II. Ferdinánd király — Károlyi Katát ezen jóságok birtoklásában megerősíti.

Károlyi Kata — Bethlen Istvánhoz a fejedelem testvéréhez menvén nőül — fiának ifj. Rhédey Ferencznek jóságait nemcsak hogy megőrizte, de naponként szaporítá, s hogy pedig a már fejedelmi birtok mit Bethlen Istvánnal együtt szereztek, fel ne oszolják az okos és előrelátó szülék házasságot terveztek a gyermekek között s Bethlen Druzsina eljegyeztetett Rhédey Ferencznek. A szövetség létre is jött közöttük s házas életük nem volt boldogtalan.

1629. april 24. Rhédey János levele anyósához Kornis Ferencz-néhez. A fejedelem betegségéről ír, hogy a »feredőben« folytonosan mellette kell forgolódnia.
1633. jul. 21. Alb. Jul. Rákóczy György levele Kornis Ferencz-néhez, hogy a birtokában lévő Athnamét, melyet a török császár adott volt Székely Mózesnek, megbízottja kezéhez bocsássa.
1638. aug. 10. sz. Benedek. Tanukihallgatási jegyzőkönyv arról, hogy Kornis Borbála Paczolay Péterné a szombatos vallást elhagyván megkeresztelkedett. Kereszt szülei voltak Barsay Zsigmond és felesége.
1638. octóber 23. Tanukihallgatásról való jelentés, mely szerint Kornis Ferencz Borbála leányát a felesége ellenzése dacára még gyermekkorában megkereszteltette.

A tanuk nagyon érdekesen vallanak, hogy Kornisné Bornemissza Judit, miként gunyolódott a keresztséggel, mint panaszkodott ura ellen, hogy a gyermeket »megványoltatta«

stb. A többek között Benedek Pálné Kata asszony megeskettette és ezt vallotta:

»Azt tudom, hogy engemet hivott Kornis Ferencz uram s az felesége, gyermeki létekor, az mig felgyógyult az felesége addigh inkább ott voltam s tudom, hogy Kornis Ferenczné asszoniam panaszolkodott, hogy az ura megkereszteltette az gyermeket kedve ellen, de arra azt mondotta Kornis Ferencz uram, hogy hejába zugoló dolatyámfia, mert nagyobb az férfiu az asszony embernél«

ismét:

»hogi meg tudta az felesége igen busult s haragutt érette, egy fogoly madarat sőt tetett volt Kornis F. uram az beteg feleségének, hogi egyék; vissza küldötte az urának azt izente, hogy egye megh, ha megh ványoltatta az gyermekeket,«

Ugy látszik azonban, hogy hasztalan keresztelkedett meg két ízben is Kornis Borbála, Rákóczy György 1638-ban a szombatosok ellen hozott törvényt szigoruan alkalmazta reá is, s birtokeit — talán nem is a legönzettelenebb szándékból — elkobozta.

1640. maj. 3. Alb. Jul. Bornemissza Pál, Rhédey János és Kendeffi Miklós ellentmondanak Rákóczy György fejedelem azon adományának, mely szerint a zsidózó vallás követése miatt Paczolay Péterné, Kornis Borbálától elkobzott birtokokat, nejének Lorándffi Zsuzsánnának adományozta.

E protestatiót megújították az érdekeltek.

1644-ben is, mikor a fejedelem a Kornis Borbálától elkobzott többi jószágokat, fiának Rákóczy Zsigmondnak adományozta s végre is a jogszerinti örökösöknek, minthogy Paczolayné Kornis Borbála magtalanul halt el, pénzen kellett magukhoz váltani a terjedelmes birtokokat.

1645. jan 23. Kemény János a fejedelem komornyikja, nyugtatót ad Rhédey Jánosnak azon 3000 frtról, melyet a fejedelem számára a szentgyörgyi fiscus jószág adományozáért fölvelt.

1648. jul. 11. Gy. Fejérvár. Rákóczy György a máramarosi örökös főispánságot Rhédey Ferencznek adományozta.

II. Rhédey Ferencz, kit a családi irományok megkülönböztetésül huszti vagy ifju Rhédey Ferencznek neveznek, (az atyja öreg és szentjóni Rhédey Ferencz) feleségével Bethlen Druzsinnával nyerte Husztot, a máramarosi örökös főispánság is szintén örökség gyanánt szállott reá apósáról Bethlen Istvánról.

1651. Gy. Fejérvár, máj. 1. II. Rákóczy György a homoród-szentpáli uradalmat, melyhez 19 falu egészben vagy részben tartozott, Rhédey Jánosnak adományozza, s ugyanaz nap állítja ki az adomány levelet Erdőszentgyörgyről is, melyet pedig Rhédey János már 1645-ben magához váltott.

1654. jun. 27. Varsó. A lengyel köztársaság és Kázmér király huszti Rhédey Ferenczet atyja és saját maga érdemeiért honfiusítván, lovagi méltóságra emeli. Ez oklevél csupán egyszerű másolatban van meg, hátlapján e fölirattal: »B é c s b e n k ü l d ö t t l e v e l e k p á r i a j a.«

1659. Bécs. jun. 13. Leopold király Rhédey Ferenczet nejével Bethlen Druzsinnával, valamint László fiát szintén nejével Szunyogh Zsuzsával együtt grófságra emeli. E g y s z e r ű m á s o l a t.

1661. márt. 13. Huszt. gr. Rhédey Ferencz Körtvélyes nevű faluját (Máramaros megye) 1500 frtban inscribálja Rhédey Pálnak és feleségének Csomaközy Erzsébetnek.

1664. nov. 8. Huszt. gr. Rhédey Ferencz a debreczeni collegiumnak adományozza a Biharvármegyében fekvő sz.-imrei jószágának minden néven nevezendő dézsmáját. Hiteles másolat.

1664. decz. 17. Huszt. gr. Rhédey Ferencz és neje borosjenei Korda Zsigmondnak »jámbor szolgálataért« Hosszumező városban (Máramaros) házakat és házhelyeket minden joggal együtt inscribálnak 2000 frtig.

1667. Apaffi fejedelem átírja és megerősíti Rhédey Ferencz végrendeletét.

Egyetlen és nagyreményű fia László maradék nélkül halván el, gr. Rhédey Ferencz minden örökölt javait atyja végakaratához hiven a Rhédey családnak fiu- és leányágon élő tagjaira

hagyta. Más tetemes jószágairól s nagybecsű ingatlanairól úgy intézkedik, hogy azok neje halála után a Bethlenekre, fiának özvegyére Bánffy Ágnesre »ura neve változtatásáig«, (a ki azonban csakhamar Kapiné lett) s az általa örökbe fogadott. gr. Thököly Mária-ra s végre több itt föl nem sorolható hagyományossaira szálljanak.

Mint buzgó protestans nem feledkezett meg az egyház és iskolákról sem.

A sárospataki collegiumra hagyott 1000 frtot és egy öreg arany lánczot; a kassai »orthodox ecclesiához« 500 forintot, a szathmári iskolának 1000 frtot és Berencze nevű faluját. Mint Máramarosnak egykori örökös ura, a megye fővárosában egy kórházat alapít: »Máramarosban minthogy Ispitály nincsen, azért Szigeten csináljanak egy Ispitályt, melynek erectiójára hagyok 100 aranyat és ugyanott Szigeten lévő ó-malmomat is hagyom azon Ispitályhoz, mellyre a szigeti bíró viselleyen gondot.«¹⁾

Ezen Rhédey Ferenczet, ki mint már említettük, is Erdélynek rövid időre fejedelme volt, de arról önkényt lemondott, a történelemből s a vele egykoruak följegyzéseiből eléggé ösmerjük. Kortársai kivétel nélkül elismerőleg nyilatkoznak felőle s Erdélynek egyik historicusa úgy emlékszik meg róla, mint a ki hazafiui erényeivel, nemes jellemével mindenek felett kiemelkedett. Egész élete folyama igazolni látszik a róla mondott ítéletet s végrendeletében nem csupán vallásos buzgóságának, de valódi emberszeretetének s nemes lelkének is kitűnő bizonyítványát adta. Özvegye nem sokáig élte túl őt s 1671-ben már minden ingó és ingatlan javaikon osztozkodnak a rokonok s porlekednek egymással ősi szokás szerint.

1671. april 21. Huszt. Bethlen Farkas, Teleky Mihály, Nemes János, Sárpataki Márton ítélő mester, továbbá Máramaros megye alispánja és bíró társai néhai gr. Rhédey Ferencznő

¹⁾ Valóban különösnek tetszik, hogy az egyház és iskolák körül annyira buzgó főúr a máramaros-szigeti virágzó collegiumról végrendeletében megfeledkezett. Valószínűleg még életében gondoskodott róla, bárha ennek a családi levéltárban semmi nyoma sincs.

Bethlen Druzsina halála után fenmaradt ingóságok birtoklására nézve az örökösök között ítéletet hoznak.

1684. sept. 12. Gy. Fejérvár. Apaffi fejedelem Serédy Zsófia özvegy Rhédey Ferenczné kérésére átírja és megerősíti Bethlen Druzsina 1667 oct. 13. kelt oklevelét, mely szerint Zilah városát kilencz ezer forintig Rhédey Ferencznek zálogba veti.

A most említett Rhédey F. tanácsur, kolozsmegyei főispán, kolozsvári főkapitány, udvarhelyszéki főkirálybíró volt s a fejedelem körül Teleky Mihály után a legbefolyásosabb egyéniségnek tartatott.

1689. jun. 12. Kolozsvár. Tanukihallgatási jegyzőkönyv arról, hogy a szentjóni, zilahi és zsákai uradalmak, melyeket gr. Rhédey Ferencz birt, ennek halála után a Rhédey család tagjaira szállottak, a kik azonban a török megszállása miatt tényleg nem vehették birtokukba.

A török hódoltság állapotát feltűntető számos oklevélre akadunk e gyűjteményben, de helyszűke miatt csakis a figyelmet hívom fel azokra. Legyen elég ennyi a XVII. század jellemzésére. Végezetre szólok még valamit a gyűjteményben lévő missilis levelekről. Tudjuk azt, vagy legalább is föltehetjük, hogy szentjóni vagy öreg Rhédey Ferencznek mind Bocskay, mind pedig Bethlen korában nagy fontosságú politikai összeköttetései voltak s mint a magyarországi hadak egyik generalisa s váradi főkapitány széles körű levelezést folytathatott, melyeknek mindegyike napjainkban historiai becsesel birna. E gyűjtemény azonban a hozzá intézett levelek közül egyetlen egyet sem őrzött meg. Hasonlót mondhatunk fiáról huszti Rhédey Ferenczről is. Hasztalanul keresnénk e levéltárban oly adatokat, melyek fejedelemségére vonatkoznának, vagy másnemű politikai szereplésének s családi életének megvilágosítását eszközölnék. Hova tűntek tehát? Mert azt hiszem, senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a Rhédey családnak eme kimagasló két tagja ösmeretes okoknál fogva — nem közönséges levéltárral rendelkezhetett? Véleményem szerint a két Rhédey Ferencznek összes politikai fontossággal bíró oklevelei az erdélyi fejedelmi levéltárba kerültek s jelenleg vagy a m. kir. országos levéltárban, vagy az Er-

délyi Múzeumban keresendők. Azon körülmény, hogy Bethlen Gábor fejedelemnek, Rhédey Ferenczhez intézett nagyszámu politikai levelei ¹⁾ az Erdélyi Múzeumban találhatók, megerősít feltevésében; de méginkább azon ítélet, mely Rhédey Ferencz és Bethlen Druzsina örökösei között 1671-ben Huszton, az ingóságok miként való felosztására nézve hozatott s melynek egy pontja így szól:

»Bizonyos számu régi metalisok és egyéb régi levelek is vadnak, melyek registroms szerént az vármegye Notáriussa kezében adattak, úgy hogy az jövendő országgyűlésére hozzák be, ott az ő Nsgok táblája vegye igazításban hova tétessék.«

Ha meggondoljuk, hogy Teleky Mihály ez osztály létrejötténél főszerepet játszott s hogy az elhunyt Rhédey Ferencznek közvetlen utódja nem maradt, nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy az oldalági örökösöknek csupán a jószágokra vonatkozó okiratok adattak által s a »metalísok és egyéb régi levelek«-en kívül, a politikai levelezések is az országgyűlés intézkedése alá kerültek.

A fenmaradt missilis levelek között Rákóczy László, Bethlen János és Miklós, gr. Cháky István, Paczolay Kristóf, a Kornisok, Thelegdi Istvánné, Lónyai Margit stb. neveivel találkozzunk. Különösen érdekesek Paczolay Kristóf levelei Bornemisza Judithhoz, Kornis Ferencz özvegyéhez, melyekben — miután ennek Borbála leányát Péter nevű fia számára nőül kérte — sürgeti a választ, s tudatja intézkedéseit a minél hamarabb megtartandó lakodalom felől. Bethlen Miklós, ki második házasságában Rhédey Juliát birta nőül, leginkább birtok ügyekről ír, hasonlóképen Rákóczy László is. Péchy Simon leveleit már a regesták között ösmertettem. A Rhédey család tagjai igen keveset érintkeztek egymással s mindössze egy pár levelet birunk a szepesmegyei alispán Rhédey Istvántól testvéröccséhez erdélyi Rhédey Jánoshoz. Teleky Mihálynak három levele van e gyűjteményben; az egyikben, mely 1673 aug. 15-én kelt Verestarcasai Vér György és Bessenyei Anna lakodalmára hívja meg Rhédey Istvánt, szentpéterei pusztá házához, a másik szintén meghívó s

¹⁾ Bethlen Gábor polit. levelei. Kiadta Szilágyi Sándor. Bpest 1879

1683 mart. 11-én kelt, melyben kis unokája Apaffi Gyurkó temetésében való részvételre hívja föl Rhédey István komáját.

Megemlítendőknék tartom még ezeken kívül a különböző ékszerek, »arany és ezüst marhák« s egyéb ingóságok följegyzéseit, melyek kulturtörténelmi szempontból birnak érdekkal.

Most áttérhetek a XVIII. század irományainak ösmertetésére.

Ide érve, egyáltalában nem találok szükségesnek, hogy a regesták közlését tovább folytassam, egyrészt mert a gyűjteményben előforduló oklevelek nagyobbára magánjellegűek és historiai érdekekkel igen kevés bir közülök, másrészt pedig mert épen ez irományok természeténél fogva sokkal jobban oldhatom meg feladatomat, ha összegezve azokat, általános képet nyujtok a levéltárnak ezen századjáról, mintha kivonataim által egyenként mutatnám be az okiratokat.

Midőn Buda bevétele után a félhold uralma lettűnt Magyarországon, a törököktől lassanként visszafoglalt területeket — tekintet nélkül hajdani birtokosaikra — az államkincstár ragadta magához. Ösmeretes az ugynevezett »neo aquisitica« vagy új szerzeményi törvényszékek működése, melyek, ha nem is mindig igazságos uton, de kétségtelenül szép jövedelmet hajtottak. A Rhédey családnak — főleg Biharvármegyében tetemes jószágai feküdtek a török hódoltság területén s most minden törekvésük odairányult, hogy azokat, nevezetesen a szentjóbi, zilahi és zsákai uradalmakat, melyek gróf Rhédey Ferencz defectusán szállottak a családra s melyek a fiscus kezén voltak, ismét birtokukba vehessék s azokra elvitázhatlan donációt szerezzenek. Megkönnyítette ezen törekvésüket az a körülmény, hogy Bethlen Miklós — ki felesége útján szintén érdekelve volt s a bécsi udvar előtt még akkor nagy kegyben állott, — maga és hatalmas barátainak minden befolyását fölhasználta arra hogy a Rhédey-birtokok visszaadassanak. De megkönnyítette másrésről az is, hogy a család a Habsburg dynastiának föltétlen hive volt; a Thököly- és Rákóczy-mozgalmaktól — egy pár fiatal tagját kivéve — távol tartotta magát, s minden alkalmat fölhasznált arra, hogy az uralkodóház iránti hűségét bebizonyítsa.

Az oklevelek nagyrésze tehát a most említett birtok-vissza-

szerzési ügyeket tárgyalja s fölöslegesnek tartom velök hosszabban foglalkozni.

A Rhédey család soha, de a XVIII. század első tizedeiben legkevésbé játszott oly szerepet, mint a nemzeti fejedelemség idején s az egy Pált kivéve, a kit 1717 jun. 20. III. Károly az erdélyi királyi táblához assessornak nevezett ki, a család egyetlen tagja sem viselt magasabb hivatalt s a Rhédey névvel a közéletben nem találkozunk. Nincs egyetlen adat a levéltárban, mely a Rákóczy mozgalomra vonatkoznék s azon oklevelek, melyekben a Rhédeyek osztozkodnak, perlekednek, szerződésre lépnek egymással, legfelebb a család történetírójára nézve birnak érdekekkel. A levelezések ekkor csaknem kivétel nélkül birtokügyek körül forognak s ezek írói közül II. Apaffi Mihály, herczeg Eszterházy Pál, Bethlen Miklós, Jósika István, Kubinyi József stb. említhetők meg.

1727-ben a család közmegegyezés folytán az ifju Rhédey Józsefet bizonyos ügyek elintézése végett Bécsbe küldötte. Hogy mily eredménynyel járt el, az nem tartozik szorosan ide s ennél érdekesebb egy pár fenmaradt levele. Panaszodik, hogy Bécsben drága az élet s másodmagával lakásért 6 rh. frtot fizet hetenként, a lokájnak 10 rh. frtot ad havonta s kávéra, borra, gyümölcsre elkölt hetenként 3 frtot. Más alkalommal német nyelv mestere ellen zugolódik s írja, hogy a királylyal vadászott stb. A Bécsbe vitt levelek között volt egy tanukihallgatási jegyzőkönyv 1725-ből, arról hogy néhai Rhédey Pálnak az 1705-iki zavargások alkalmával Gyergyószékben Alfaluban hagyott leveles ládáját miként verték föl a gonosz emberek, a legértékesebb adomány és privilegialis leveleket elrabolván vagy megsemmisítvén. Bársonyba kötött selyem zsinóros, arany-ezüst pecsétetes leveleket említenek a tanuk s a többi között ekkor veszett volna el Rhédey Ferencznek lengyel nemességéről szóló diplomája is. Ez azonban kétséges, mivel a gyűjteményben lévő másolat keletkezése legkésőbb a XVIII. század közepére tehető, vagy a mellett bizonyít, hogy az elrablott oklevelek később megkerültek.

Van egy uti napló vagyis inkább költségjegyzék 1731—2-ből, melyet Rhédey László »urfinak« kísérfje, valószínűleg inasa, a ki egy személyben szakács is lehetett, irt össze, midőn a család megbízásából Bécsbe utaztak. Egyes különösen a közlekedés s

az étkezésre vonatkozó igen érdekes adatokat tartalmaz; így pl. elindultak Piskoltról 1731 december 24-én; Debreczentől Pestig fizettek a fuvarosnak 18 frt 60 krt.; 1732 január 11-én Pestről Budára menvén által a dunai révészeknek 95 krt, a Zöldfa nevű vendégfogadóban a vacsoraért 18, a bor és zsemléért 26, a szállásért 8 krt fizettek. Január 17-ikén Bécsbe érkezve vacsorájuk a »Hostati Sasnál« 64 krba került, másnap az »Arany Szarvas«-nál ebédért, vacsoraért, borért 3 frt 76 krt fizettek. De már ekkor meg is sokalták a tetemes költséget, és szállást fogadva otthon főztek. A konyhakiadás az utolsó fillérig lelkiismeretesen föl van jegyezve Bécsben január 17-től április 8-ig 164 frt 4 krt költöttek. Hazaféle jöve Bécstől Pozsonyig a fuvar 5 frt 72 kr., Budáig 19 frt 22 kr. s innen Debreczenig 21 frtba került. A Bécsbe való utazás — s az ott eltöltött idő csaknem egy fél esztendőtt vett igénybe, s annak összes költségei 317 frt 16 krt tesznek.

Mint a följegyzés is bizonyítja, az utazás kényelmét már ez időszakban a vendéglők elegendő száma nagyban elősegítette. A fővárosokat nem említve, a halápi és hortobágyi vendégfogadók helyesebben csárdákon kívül, a füredi, gönyei, győri, szőnyi, tatai, apáti vendéglőket nevezi meg ez uti napló, az utóbbiról azt mondva, hogy az »egri püspök vendégfogadója.«

Mária Terézia királyasszonyunk uralkodásának első éveiben, több előkelő család példájára a Rhédeyek is megszerezték maguknak a grófi méltóságot, de csupán a család erdélyi ága; a magyarországiak megmaradtak egyszerű nemesembereknek.

A vörös bársonyba kötött s igen diszesen kiállított oklevél Bécsben 1744 nov. 13-án kelt s miután előszámlálja az ősök, nevezetesen Rhédey János erdélyi alvajda, Péter Bethlen Gábor ezredese, Pál főkincstartója, de különösen a két Ferencz érdekeit: Rhédey Józsefet nejével homoród-szentmártoni Biró Katalinnal, valamint Farkas és Klára nevű gyermekeivel együtt, Lászlót, hasonlóképen nejével magyarbényei Radák Erzsébettel, valamint Jánost, a ki már ekkor a Gyulai gyalog ezredben százados volt, Mihályt, Pált és Zsigmondot s ezeknek törvényes utódait grófi rangra emeli, ősi czímerüket tetemesen megnagyvitván. E megnagyvitott czímer a grófi diploma első lapján szemlélhető, s valóban művészi kivitelről tesz tanuságot.

Gróf Rhédey Jánosra vonatkozólag, a ki cs. kir. kamarás, a Mária Terézia-rend lovagja, altábornagy és a magyar nemes testőrség főhadnagya volt, több érdekes okirat maradt fenn e gyűjteményben. Gyors emelkedését a hadi pályán bizonyítják azon oklevelek, melyekben ő őrnagygyá, ezredessé, tábornokká neveztetik ki aránylag rövid időközökben. Folytonosan Bécsben tartózkodott, de az udvari légkör átalakító befolyása daczára utolsó pillanatáig nemzetiségéhez és vallásához hű maradt.

1767. máj. 10-én. Bécsben megirta végrendeletét. Gyermekei nem lévén, összes vagyonát, mely csak készpénzben 63 ezer forintot foglalt magában, László és Mihály testvéreire hagyta. E mellett a kolozsvári, marosvásárhelyi és udvarhelyi iskolák számára összesen 5000 frtnyi alapítványt tett.

Ugyanez év augusztus 7-én egy emlékiratot intézett a trónhoz, melyben abszolválatni kéri magát mindazon összegekről, miket mint a testőrség főhadnagya a gárda szükségletére kezéhez vett s melyekről időre-időről bemutatott számadásait a bécsi udvari cancellaria helyesnek találta.

Mária Terézia sajátkezűleg válaszolt neki, fölmentvén őt minden további számadás alól. Sajnálunk kell, hogy e nagybecsű levélnek, már csupán borítékja van meg, a királyasszony által sajátkezűleg czímezve. De fönmaradt magyar fordításban az a levél, a melyben Rhédey János kevéssel halála előtt Mária Teréziától elbucsuzik. Érdekes világot derít ez királyasszonyunknak katholizáló törekvéseire, a mennyiben a protestans Rhédeyt is kegyelmesen intette, hogy lelke üdvének megmentése végett vallását változtassa meg. Erre felelt aztán Rhédey s miután a katona őszinteségével bevallja, hogy a maga vallásában több meggyőződést és megnyugvást talált, semhogy az őt kárhözatra vihetné, emelkedett szabad gondolkozásmódjának fényes bizonyítékát adta akkor, midőn kijelentvén, hogy mily fájdalmasan esik uralkodójának parancsát életében először nem teljesíteni, e képen folytatta:

»Tisztelem felségedet jobbgáyi tisztelettel, mint nagy Fejedelmet, szeretem felségedet, mint kegyes és virtusokkal teljes Asszonyomat, és ha lehetne, csak a felséged kedvéért is megcselekedném, de teljes lehetetlen. A Földi számadásom iránt a

minap kegyelmesen absolválni méltóztatott Felséged, kiért az Uristen áldja meg Felségedet. Talán nem sok idő múlva másféle számadással kelletik az ur Isten széki előtt megjelennem. Mit mondana az Ur Isten ő szent felsége, ha az utolsó részében a számadásomnak, szántszándékos képmutatást találna.«

Ehhez nem szükséges magyarázat, tökéletesen elég ez gróf Rhédey János jellemzésére.

A magyar fordítás, mint a boldogult testvéröccsének gróf Rhédey Mihálynak följegyzése bizonyítja, egykoru és hitelességére nézve minden kétséget kizár.

Még csupán egy leveléről akarok megemlékezni Rhédey Jánosnak, mit Bécsből 1767 január 20-ról Ecsedi László nevű jószágigazgatójához ír s melyben a többek között ez áll:

»Az ötsém is kiküld kigyelmed kezébe 200 aranyokat, azokat is hozza fel Pestre, én lészek az Hatvani kapu mellett, az Sas vendégfogadóban szállva.«

Tehát már a mult század közepén is előkelő vendéglőnek kellett lenni a később országszerte híressé vált »Arany sas«-nak, ha egy bécsi udvari körökben élő magasrangú katona is oda szállott. A »Hatvani kapu« említése minden kétséget kizár arra nézve, hogy a mai napig virágzó »Arany Sas« szállóval van dolgunk.

A családnak magyarországi ágára vonatkozólag — két nevezetesebb oklevél maradt fenn e korból. Az egyikben, mely Bécsben 1777 aug. 8-án kelt s pergamenen ünnepélyes alakban van kiállítva, Mária Terézia u d v a r n o k i (aulae nostrae regiae familiaris) rangra emeli Rhédey Ferenczet, a másik 1783 aug. 29-ről való s a II. József által Rhédey Ferencznek adományozott királyi tanácsosi címéről szól.

Végezetre még e századbeli missilis levelekről kell megemlékeznem, melyek aránylag rövid időről (leginkább 1775—1790-ig) nagy számmal maradtak reánk s Mária Terézia de különösen II. József korára vonatkozólag gyakran érdekes dolgokat tartalmaznak.

Rhédey Lajos (a Ferencz fia) ez időszakban mint hadnagy Bécsben tartózkodott s 1781 april 3-án kelt levelében a pápa megérkezéséről, fogadtatásáról s II. József egészségi állapotáról ír.

A Biharvármegyében lakó Rhédey Ferencz 1783-ban Bécsben járt s deczember 20 ról írja gr. Rhédey Mihálynak, hogy II. József »különben is Erzsébet nap lévén, az Elisabetha Württembergi Herczegasszony szokás szerint jó kedvébe helyeztette ő felségét» igen kegyelmesen fogadta őt s a tanácsosi esküt letévén, sokat beszélt vele, különösen a vallásügyek felől.

Rhédey Ferencz majd minden levelében a legnagyobb magasztalással emlékezik II. Józsefről s ennek minden ujítását, de különösen, mint buzgó protestáns, a vallásügyek körül tett intézkedéseit hálatelt szívvvel fogadja.

Erdélynek csaknem minden főrangú családja képviselve van e levélgyűjteményben s gróf Rhédey Mihálynak, kihez a levelek nagy része intézve van, a maga korában széles körű összeköttetései voltak, nemcsak a hazában, de annak határán kívül is.

Károlyi Sámuel levelei, a ki a családnak alkalmasint szobeni ügyvivője volt, különösen a Hóra-lázadást illetőleg érdemelnék figyelmet. Élénk színekkel festi a viszonyokat az oláhoktól elárasztott területen, említi, hogy mily örömmel fogadtak II. Józsefnek a lázadás elnyomására kiadott rendeleteit s 1784 október 8-án kelt levelében leírja, miként rakták le az oláhok a fegyvert Stojanovich ezredes és Czigány kapitány előtt. Hóra vezért — hir szerint — az oláhok, mert nem bíztak benne tisztességes őrizet alá tették: »Hat minisztere van — ugymond a levél — a kik öltöztetik s reá mint királyra gondot viselnek.«

1784 decz. 30. án. Hóra és Kloska elfogatásáról ír. Kloska — a kinél 6 frtot találták, igen csendesen viseli magát börtönében s arcza félelem miatt egészen elváltozott, Hóra ellenben a vasak közül is nyersen beszél s fenyegetőzik stb. Más levelében említi, hogy Horának egy veszedelmes kapitányát Krizsán Dsurdas — egy kuretyi oláh pap fogta el.

Salát József és Enyedy István bécsi udvari ágensek sok mindenről tudósítják gróf Rhédey Mihályt, a mi a birodalmi fővárosban s az udvar körében történt. Így pl. Enyedi 1783 nov. 7-én közli azon egyének névsorát, a kik a Szt. István-rend valamelyik keresztjét nyerték.

1784. április 13-án írja, hogy Erdélyt okvetlenül az »anyához« kapcsolják s hogy »Ő felsége készül Lengyelországba magát homogealtatni, és onnét Moszkca czárné koronázására Krimiába.«

De legyen elég ennyi mutatványul, a kit érdekel a dolog, forgassa át a leveleket.

Gróf Rhédey Mihálynak János nevű fia 1787—89-ben Pesten s majd Bécsben hallgatta a törvénytudományokat s későbbben praxisra ment az udvari cancellariához. Tőle valamint Székely Farkas nevű erdélyi ifjútól, ki mint felügyelője pénztárnoka, mindenütt vele volt, nagyszámu levelek maradtak fenn, melyek egy főuri család sarjának múlt századi egyetemi életéről kitünő tanúságot tesznek. Nagyon sok jellemző adalékot szolgáltatnak e levelek s valóban méltók az átolvasásra. Szegény Székely Farkasnak temérdek baja volt »János urfival«, nem tudván ennek költségei hajlamát fékezni, e részben pedig az öreg gróf nagyon szigorú volt. Minden fillérről pontos számadást követelt s irgalmatlanul reducalta a magasabb tételeket. Bécsben pedig már nem lehetett birni tovább az »urfival«, panaszkodik is Székely Farkas, midőn közeledett a hazafelé indulás ideje »és ha előre az urfinak is az borsos levest fel nem adgya Nsgod, félek, hogy az idén inkább megtörténhetik az áristálás a költség iránt.« Egy Bécsből 1788. sept. 17-ről írott levelében az ifjú gróf 150 forintot kér atyjától havonként való költségére, egy pár szükségletét ide jegyzem:

»szállás minden hónapra 18 frt, Hajpor, pomade, hajpántlika, suwiks stb. 4 frt 30 kr. Magamnak Taschengeld, comediára (mert itt az ember magát nem aboniroztathatja, és minden comedia kerül 1 frtba) recreatióra, früsteckre 21 frt. Már ha lovagolni akarok tanulni, vagy fechtirozni, vagy tánczolni (melyek nélkül a Cavalernem lehet el, hogy mindezt hármat ne tudja és ezeknek az árok mintegy) kerül minden holnapba 13 frt 30 kr. stb. Magam kosztja 30 frt, Székely uram kosztja 20 frt, szolgám kosztja 10 frt.«

De az öreg grófnak nem fért a fejébe, hogy miként kerülhet Bécsben így sokba az élet sehogy sem s üdvös takarékos

ságot létesítendő, Székely uram kosztját reducalta 13 frtra, a szolgáját 7 frtra. Továbbá úgy látszik, nem birt semmi érzékkel arra nézve, hogy a fia valóságos »Cavaler« akar lenni s nagyra törő czéljaihoz egy fillért sem engedélyezett.

János urfi természetesen ezt nagyon zokon vette. »Ne gondolja azt uram atyám — írja levelében, hogy én még olyan gyermeki ésszel bírnék, hogy én a jóta rosztól meg ne tudnám esmérni, én azt jól tudom, hogy az isten adott Nagyságodnak annyit, hogy Azt Nagyságod bölcsen jól tudhattya, ha Nagycságod volt Bécsbe, hogy itten milyen életmódja van, én azt jól tudom, hogy Nagyságod engemet azért ide nem küldött, hogy aházba üljek, hanem hogy magamat mindenekbe gyakorolhassam, a mi csak egy jóra menendő Cavalernek szükséges, és a mellyel én valaha a hazámnak szolgálatjára lehessek, mert mindeneknek gyalázatjára haza kellett mennem« stb.

Úgy látszik azonban, hogy az öreg gróf nem egy véleményem volt fiával s megmaradt határozata mellett és »János urfinak« be kellett érnie az általa engedélyezett havi díjjal. De hogy megszabadult e Bécsből »áristálás« nélkül, arról hallgat a krónika.

Ezzel befejeztem a gr. Rhédey család levéltárának ösmeretetését. Sok mindent el lehetett volna még mondanom, de czik-kem már így is hosszúra terjed. Ha valakiben kivonataim által érdeklődést keltettem a gyűjtemény iránt, biztosíthatom róla, hogy az idő, mit ennek átvizsgálására fordít, nem vész kárba! Végül a tudomány nevében köszönetet kell mondanom gr. Rhédey Gábor ő méltóságának, a ki e levéltárt a M. Nemz. Múzeumi könyvtárának átengedve, egyszersmind a történetírás ügyét mozdította elő.